

Lesduur: 65 minuten

❖ Leerdoelen

- Leerlingen kunnen uitleggen wat grafheuvels zijn en wat voor vondsten er zijn gedaan in grafheuvels.
- Leerlingen kunnen beschrijven waar grafheuvels voor dienden en hoe ze werden gebruikt.
- Leerlingen begrijpen waarom grafheuvels belangrijk zijn voor het begrijpen van de prehistorie.
- Leerlingen begrijpen het belang van behoud van grafheuvels als cultureel erfgoed en archeologische bronnen.
- Leerlingen kunnen het behoud van belangrijke voorwerpen vertalen naar hun eigen beleavingswereld.

★ Benodigdheden

- Het boek ***Stromend door de tijd***
- Geprinte werkbladen
- Scharen
- Lijm
- Potloden/stiften
- **Digiboard-presentatie** *De voorouders*

DE VOORoudERS

DOCENTENHANDLEIDING

HET VERHAAL

20 min

➔ LEES EN BESPREEK

Dit verhaal speelt in de Bronstijd, zo'n 1900 jaar voor Christus. Otak heeft de belangrijke taak om de schedel van zijn oma te verplaatsen naar een speciale grafheuvel. Hij heeft veel geoefend en vandaag gaat het gebeuren.

► Lees blz 14 t/m 17 t/m de zin:
'De nieuwe voorouders zouden rusten onder een deken van hun eigen grond.'

Benieuwd naar het hele verhaal?
Het totale verhaal voorlezen kan natuurlijk ook.
Of laat het de leerlingen zelf lezen.

► Bespreek na het lezen het verhaal klassikaal met behulp van deze vragen:

- Wat gebeurde er?
- Hoe voelde Otak zich over zijn taak?
- Was hij blij, bang, of allebei?
- Hoe verschilt het leven in het verhaal van ons leven nu?
- Welke dingen zijn anders?
- Als jij in de tijd van het verhaal had geleefd, wat zou je dan het leukst hebben gevonden? En wat het minst leuk?
- Hoe laat het verhaal zien dat familie belangrijk was voor de mensen in de bronstijd?
- Hoe gaan wij nu om met de dood en het herdenken van mensen die er niet meer zijn?

>> Hoe zat het?

Vertel na het bespreken van het verhaal over grafheuvels en de vondst van de grafheuvel in Tiel.

Gebruik hierbij de bijbehorende aanvullende foto's en video in de **digiboard-presentatie**.

> GRAFHEUVELS

Otak geloofde dat het belangrijk was om overleden familieleden te eren, door ze te begraven op een bijzondere plek: een grafheuvel. De mensen legden de lichamen van hun overleden geliefden in het graf en bedekten hen met aarde en plaggen (laagjes grond). Hierdoor ontstond een heuvel. Soms plaatsten ze ook gereedschap, sieraden en eten in het graf, zodat de overledene ze kon gebruiken in het hiernamaals. Dat noemen we grafgiften.

Mensen maakten grafheuvels in verschillende vormen en maten, afhankelijk van waar ze woonden en wat ze geloofden. In Tiel vonden archeologen in 2017 een klein grafveldje met een bijzonder graf. Er lagen namelijk botresten van minstens twintig verschillende mensen door elkaar. Het graf komt uit 2000 v.Chr., rond het begin van de bronstijd. De mensen in het graf behoorden waarschijnlijk tot dezelfde groep en waren misschien zelfs familie van elkaar. Als dat zo is, is dit het grootste familiegraf uit deze periode dat tot nu toe in Nederland is gevonden.

> GROOT HEILIGDOM (met zonnekalender)

Laat de video uit de **digiboard-presentatie** zien of vertel over het Groot Heiligdom:

In dezelfde tijd dat het graf werd gebruikt, was er in Tiel een groot heiligdom. Daar lagen nog drie grafheuvels. De grootste werd ook als zonnekalender gebruikt. Om de heuvel heen lag een greppel met een aantal openingen. Op de kortste en langste dag van het jaar scheen hier de zon precies doorheen. Zo kon de zonnekalender worden afgelezen en werd hij gebruikt om te bepalen wanneer er belangrijke feest- en oogstdagen waren. Bijzonder is dat het eerder genoemde graf precies op een van de zonnelijnen lag die het heiligdom doorkruisten. Er zijn in Tiel wel een miljoen vondsten gedaan. Waarschijnlijk trokken mensen naar het heiligdom om samen te komen voor offers, begravenissen, feesten en andere rituelen. Het verhaal van Otak beschrijft een mogelijk ritueel rondom deze grafheuvels. Zo'n groot heiligdom met zonnekalender uit het begin van de bronstijd werd nog niet eerder gevonden in Nederland.

DE VOORoudERS

DOCENTENHANDLEIDING

OPDRACHT

WERKBLAD
1 AB

OPDRACHT 1 UITLEG

Deel de werkbladen **1A** en **1B** uit. Hierop staan voorwerpen die mogelijk in een grafheuvel gevonden zijn. **Zes vondsten komen uit een grafheuvel en drie niet.** De leerlingen kiezen welke vondsten volgens hen in de grafheuvel horen. Deze **knippen ze uit en plakken** ze op de grafheuvel. Bespreek hierna welke vondsten inderdaad in een grafheuvel gevonden zijn. Zie hieronder de antwoorden.

ANTWOORDEN

Kraal uit Irak

JA, deze kraal is in de grafheuvel gevonden. Dit laat zien dat de bewoners in ons gebied 4000 jaar geleden al contact hadden met mensen die 5000 km verderop woonden.

Bronzen speerpunt

JA, deze speerpunt is in een grafheuvel gevonden. Dit betekent dat er gehandeld werd met plekken in Europa waar wel koper en tin te vinden was. Ook weten we dat er wapens werden gemaakt van sterk brons en dat is een aanwijzing voor strijd en oorlog.

Gehurkt skelet

JA, dit skelet is in een grafheuvel gevonden. Soms worden er meerdere hurkgraven bij elkaar gevonden in de grafheuvel. Dat betekent dat families of gemeenschappen bij elkaar begraven zijn.

Een (tweede) schedel

JA, er zijn meerdere schedels gevonden in een grafheuvel. Net als in het verhaal van Otak werden deze schedels waarschijnlijk toegevoegd bij een voorouderverering of ceremonie.

Glazen pot

NEE, want de techniek van glasblazen is 2000 jaar later pas door de Romeinen meegenomen.

Maalsteen

JA, deze maalsteen is in een grafheuvel gevonden. Hierdoor weten we dat mensen gewassen zoals graan verbouwden. Ze moesten dus op dezelfde plek blijven wonen om voor de planten te zorgen. Ook weten we door deze steen dat er brood werd gemaakt.

Bronzen bijltje

JA, dit bronzen bijltje is in een grafheuvel gevonden. Hierdoor weten we dat er gehandeld werd met plekken in Europa waar tin en koper te vinden was. Er werd dus veel gereisd.

Ijzeren bijltje

NEE, want metaal was nog niet uitgevonden in 1900 voor Christus. Pas na 800 voor Christus begint de zertijd. Vanaf dat moment wordt er ontdekt dat je van ijzererts ijzer kunt maken.

Aardewerk draaischijf/glazuur

NEE, want 1900 jaar voor Christus werden aardewerken potten zonder draaischijf gemaakt. Deze techniek werd 2000 jaar later pas door de Romeinen meegenomen.

DE VOORoudERS

DOCENTENHANDLEIDING

OPDRACHT

20 min **OPDRACHT 2 UITLEG**

Deel Werkblad 2 uit. De leerlingen mogen **zelf vondsten toevoegen**. Laat de leerlingen nadenken over welke objecten voor hen belangrijk zijn.

- Welke objecten zeggen echt iets over hen?
- En welke objecten zeggen iets over de tijd waarin we nu leven? (Bijvoorbeeld: een stekker; we gebruiken elektriciteit, een ketting; wij dragen ook sieraden, een tablet; ik houd van filmpjes kijken.)

Deze 'vondsten' mogen ze zelf tekenen, uitknippen en toevoegen aan de grafheuvel.

Laat de leerlingen hun grafheuvels **aan elkaar presenteren**. Dit kan bijvoorbeeld in hun eigen groepje of klassikaal.

WERKBLAD
2

10 min **OPDRACHT 3 UITLEG**

Bespreek de twee verwerkingsvragen. Dit kan in groepjes, via een klassikaal woordweb of door leerlingen individueel hun antwoord te laten opschrijven. Put voor feedback uit onderstaande informatie.

➔ Vraag 1

Waarom denken jullie dat grafheuvels belangrijk zijn voor het begrijpen van prehistorie (geschiedenis)?

Informatie:

Spullen uit de prehistorie: In grafheuvels vinden archeologen vaak oude spullen, zoals sieraden, gereedschappen en wapens. Deze voorwerpen helpen ons te begrijpen wat mensen in de prehistorie maakten en gebruikten.

Rituelen en gewoontes: Door te bestuderen hoe mensen begraven werden, leren we over de rituelen en gewoontes van vroeger. We ontdekken hoe mensen dachten over leven en dood en welke tradities ze hadden.

Bouwtechnieken: Grafheuvels laten zien hoe mensen in de prehistorie grote bouwwerken maakten zonder moderne machines. Dit helpt ons te begrijpen hoe slim en sterk ze waren.

Samenleving: Door te onderzoeken wie in de grafheuvels werd begraven, leren we over de hiërarchie en belangrijke personen in de prehistorische gemeenschappen. We ontdekken wie de leiders waren en hoe de samenleving was georganiseerd.

Dus, grafheuvels zijn als een tijdscapsule. Ze bewaren belangrijke informatie die ons helpt om de prehistorie beter te begrijpen en een beeld te krijgen van hoe het leven toen was.

➔ Vraag 2

Waarom is het belangrijk om de gevonden grafheuvels goed te behouden of 'bewaren'?

Informatie:

Leren over het verleden

Grafheuvels zijn een soort boek over de prehistorie. Als we ze goed bewaren, kunnen wetenschappers, zoals archeologen, ze bestuderen en veel leren over hoe mensen vroeger leefden.

Geschiedenis beschermen

Grafheuvels zijn oude en bijzondere plekken. Door ze te beschermen, zorgen we ervoor dat ze niet kapot gaan en dat mensen in de toekomst ook nog kunnen zien hoe mensen in de prehistorie leefden.

Natuurbescherming

Vaak liggen grafheuvels in mooie natuurgebieden. Door deze plekken te beschermen, zorgen we er ook voor dat de natuur behouden blijft en dat dieren en planten daar kunnen blijven leven.